



насамперед історії свого роду. Однак у контексті останніх вплетені й яскраві нариси буденного господарського та громадського життя, звичаїв, традицій, обрядовості, виникнення рідних селищ, ходу Столипінської реформи, діяльності освітніх, земських установ, відлуння Першої світової війни тощо. Викладені з позицій досліджуваної спільності інтерпретації проявів соціального дозволяють відтворити не лише структуру свідомості, світогляду, мотиваційної моделі, а й загальні риси образу й портретів селянства.

Упорядковані збірки з усної історії Степової України є результатами експедиційних соціально-історичних досліджень. Складені відповідно до змісту тематичних блоків розробленого фахівцями запитальника, вони являють собою структуровані відповіді респондентів-селян із таких селищ Запорізької області, як Новогупалівка, Антонівка, Петро-Михайлівка, Водяне, Скельки, Велика Білозерка, Верхня Терса, Іванівка, Дніпровка, Матвіївка, Петро-Свистунове та ін. Інформація стосовно соціальної трансформації селянства є розпорошеною й набуває значущості лише за умов використання ретроспективного методу. Внаслідок певного розриву пам'яті поколінь, що виник під впливом важелів аграрної політики та ідеології радянської доби, зановані інтерв'ю хронологічно охоплюють період минулих 80-100 років. Фрагментарність, викривлений характер відомостей про соціальний бік життя південноукраїнського селянства другої половини XIX – початку XX ст. пояснюється ще й інтенсифікацією урбанізаційних процесів, маргіналізацією сільського населення, поширенням цінностей перехідного суспільства.

Враховання означених факторів лише підсилює наукову цінність зафіксованих у матеріалах з усної історії згадок. За допомогою останніх можна, хоча й частково, реконструювати елементи традиційного світогляду й самосвідомості селянської спільності. До того ж, аналіз текстів більшості опублікованих й розшифрованих інтерв'ю її нащадків дозволяє висунути гіпотезу про випробувану часом стійкість соціальної психіки українців.

Таким чином, рівень репрезентативності наративних джерел із соціальної історії південноукраїнського селянства другої половини XIX – початку XX ст. є достатньо високим. Залучення їх до наукового дослідження дозволяє розкрити такі аспекти теми, як інституціональні засади регламентації соціального повсякдення селянства, риси його соціального образу та портретів, сутність буденних соціальних норм та цінностей на селі. Наративні документи та матеріали стали б у нагоді в процесі реконструкції соціальної психіки й історичних форм соціальної самоорганізації сільського населення Півдня України. Втім, їх інформативні можливості є недостатніми для аналізу мікросоціальної статистики та динаміки в середовищі сільського населення.

1. Новицький Я. П. Народная память о Запорожье: предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине 1875 – 1905 г. / Я. П. Новицкий. – Рига : Спридитис, 1990. – 118 с.

2. Новицький Я. Твори: в 5 т. Т. 2 / Я. П. Новицкий. – Запоріжжя: ІІІ «АА Тандем-У», 2008. – 440 с.

3. Новицький Я. Твори: в 5 т. Т. 3 / Я. П. Новицкий. – Запоріжжя: АА Тандем-У, 2009. – 460 с.

4. Яворницький Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. Ч. 1 / Д. И. Яворницький. – СПб., 1888. – 354 с.

5. Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южную Россию. Ч. 1: Очерки Днепра / А. Афанасьев-Чужбинский. – СПб., 1861. – 466 с.

6. Рудченко И. Я. Чумацкие народные песни / И. Я. Рудченко. – К.: Тип. М. П. Фрица, 1874. – XIII+263 с.

7. Харузин Н. Н. Сборник сведений для изучения быта крестьянского населения России. Вып. 1 / Н. Н. Харузин. – М.: Тип. А. Левенсон и Кс, 1889. ж 406 с.

8. Кащенко А. Оповідання про Великий Луг Запорізький / А. Кащенко. – Дніпропетровськ: Просвіта, 1990. – С. 48.

9. Августинович Э. По селениям и колониям в Новороссии / Э. Августинович. – СПб., 1882. – 72 с.

10. Чубинский П. П. Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии / П. П. Чубинский // Записки Император. Русского Геогр. О-ва по отд-нию Этнография. – СПб., 1868. – Т. II. – С. 74.

11. Энгельгардт А. Н. Из деревни: 12 писем: 1872 – 1887 / А. Н. Энгельгардт. – М.: Мысль, 1987.

12. Мемуари та щоденники. Ч. 1. Джерела з історії Південної України. – Т. 5, кн. 1. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. – 427 с.

13. Мемуари та щоденники. Ч. 1. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. – 484 с. – (Джерела з історії Південної України. Т. 5, кн. 1).

14. Мемуари та щоденники. Ч. 1. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. – 542 с. – (Джерела з історії Південної України. Т. 5, кн. 2).

15. Мемуари та щоденники. Ч. 2. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2006. – 632 с. – (Джерела з історії Південної України. Т. 9).

16. Усна історія Степової України. Т. 1: Запорізький край / [голов. ред. А. Бойко]. – Запоріжжя: АА Тандем, 2008. – 516 с.

17. Усна історія Степової України. Т. 2: Запорізький край / [голов. ред. А. Бойко]. – Запоріжжя: АА Тандем, 2008. – 512 с.

18. Усна історія Степової України. Т. 3: Запорізький край / [голов. ред. А. Бойко]. – Запоріжжя: АА Тандем, 2008. – 492 с.

19. Усна історія Степової України. Т. 7. ж Запоріжжя, 2009. – 388 с.

20. Усна історія Степової України. Т. 9. – Запоріжжя, 2010. – 412 с.

21. Усна історія Степової України. Т. 5. – Запоріжжя, 2008. – 560 с.

22. Усна історія Степової України. Т. 6. – Запоріжжя, 2008. – 562 с.

23. Усна історія Степової України. Т. 8. – Запоріжжя, 2010. – 362 с.

О.М. Тараненко

## ІСТОРИОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА З ВИВЧЕННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ УРЯДІВ ПЕРІОДУ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1917 – 1920 РР.)

Досліджено джерельну базу, яку можна залучити, вивчаючи історіографію аграрної політики республіканських урядів у роки української революції 1917 – 1921 рр. Виокремлено основні групи історіографічних джерел, з'ясовано характерні риси та інформативну насиченість кожної з них.

Ключові слова: історіографічне джерело, класифікація джерел, аграрна політика.

The article studies the source base which can be used in the study of historiography of agricultural policy of republican governments. Main groups of historical sources were selected, features and their informative were founded.



*Key word: historiographical source, classification of sources, agriculture policy.*

Дослідження аграрної політики республіканських урядів періоду революції та громадянської війни 1917 – 1920 рр. в умовах незалежності України зазнало певних змін, порівняно з попередніми періодами розвитку української історіографії, і надалі привертає увагу дослідників. Це актуалізує вивчення наявного історіографічного доробку із тим, щоб окреслити коло питань, які потребують подальшого вивчення. У зв'язку з цим варто визначитися, на яких же джерелах може базуватися така робота.

Історіографічні дослідження, як і будь-які інші, можуть виконати своє функціональне призначення лише тоді, коли ґрунтуються на репрезентативній джерельній базі. Щодо самого поняття «історіографічне джерело», то провідні вітчизняні історіографи дають дуже схожі визначення. М. Варшавчик до історіографічних джерел зараховує ті, які містять відомості про розвиток історичних знань, напрямів їх збагачення [1, 26]. І. Колесник історіографічним джерелом називає специфічну групу джерел, які містять інформацію про історіографічний процес і водночас є результатом цього процесу. Той самий текст наративного чи документального характеру може бути історичним та історіографічним джерелом. Історіографічним джерелом цей текст стає у процесі історіографічного дослідження, під час вивчення загального чи локального історіографічного процесу, певного напрямку, школи в системі історичної науки, творчої діяльності конкретного історика [2, 36].

Історіографічні джерела потребують певної класифікації. «Але універсальну схему класифікації історіографічних джерел, – як справедливо зазначив в одній з своїх праць професор М. Варшавчик, – виробити неможливо: вони різні для кожного етапу розвитку історичної науки» [1, 26]. Групування історіографічних джерел завжди залежить від теми дослідження.

Взявши до уваги найновіші у вітчизняній науці класифікаційні схеми джерел із історії України [1, 26; 2, 37 – 38; 3, 114 – 118], враховуючи специфіку дослідження, а також беручи до уваги, що універсальної системи класифікації джерел не існує, джерельний комплекс класифікуємо за видовим принципом. Керуючись ним, можна виокремити 7 основних груп джерел із української історіографії аграрної політики республіканських урядів періоду революції та громадянської війни 1917 – 1920 рр.:

- 1) документальні джерела й офіційні матеріали;
- 2) узагальнювальні дослідження з історії України, аграрної історії України, Української революції 1917 – 1920 рр.;
- 3) монографії, дисертації, автореферати дисертацій, присвячені аграрній політиці республіканських урядів періоду революції та громадянської війни 1917 – 1920 рр. та дотичним до цієї теми питанням сучасних українських авторів;
- 4) наукові статті;
- 5) довідкова, науково-популярна, навчальна література;
- 6) статті та брошури;
- 7) матеріали наукових зібрань: «круглих столів», конференцій, конгресів, симпозіумів.

Першу групу становлять документальні джерела й офіційні матеріали, які відклалися під час діяльності

всіх гілок і органів влади та управління, їхніх вертикалей, політичних партій, а також громадських об'єднань і організацій. Це найбільша за обсягом і повнотою свідчень група джерел, яка безпосередньо віддзеркалює процес формування цих інституцій, їхню діяльність, пов'язану з утворенням і функціями органів влади і управління, їхньою законотворчою і виконавчою діяльністю, внутрішньою і зовнішньою політикою республіканських урядів. До цієї групи зараховуємо брошури, тематичні видання, в котрих друкувалися програмні документи політичних партій, партійні та урядові звернення до населення, тематичні збірники документів із окремих сфер життя тогочасного українського суспільства, наприклад із аграрного питання [4].

Серед документальних джерел, що випускалися дослідниками діаспори, а з проголошенням у 1991 р. незалежності України і вітчизняними істориками, домінують тематичні збірники документів. Варто зазначити, що такі публікації охоплюють далеко не всі аспекти теми. Задовільною можна вважати практику випуску тематичних збірників документів, присвячених історії українських конституційних актів. Ця робота була розпочата істориками діаспори і успішно продовжується вітчизняними дослідниками [5; 6; 7]. Окремі збірники документальних матеріалів мають універсальний характер, тому що включають в себе значний перелік джерел, об'єднаних не тематикою, а лише хронологічною послідовністю їх появи [8; 9].

У документальних виданнях, що стосуються українського державотворення 1917 – 1920 рр. найкраще, на нашу думку, представлено політичну історію. Перші великі збірники документів цього плану, густо переплетені коментарями, – це чотири томи П. Христока під назвою «Замітки і матеріали до історії української революції, 1917 – 1920 рр.» [10]. Документальний характер мають два томи з запланованого багатотомного видання О. Доценка «Літопис української революції» [11].

Великим здобутком української історіографії став вихід тритомника «Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали» [12], підготовленого вченими української діаспори, а також нового його дев'ятитомного видання вже в незалежній Україні під назвою «Тисяча років української суспільно-політичної думки» [13], підготовленого спільними зусиллями діаспорних та вітчизняних вчених. Основний пласт документальних свідчень про Українську революцію 1917 – 1920 рр. опублікований у багатотомних збірниках «Українська Центральна Рада» [14], «Директорія, Рада народних міністрів Української Народної Республіки. 1918 – 1920» [15], «Західноукраїнська Народна Республіка» [16].

Документальні збірники орієнтують науковців на вивчення тих питань, які замовчувались або фальсифікувались за радянської доби. Проте сучасну практику їх публікацій не можна вважати задовільною, а тому активізація цієї діяльності залишається актуальною.

Другу групу історіографічних джерел становлять наукові праці узагальнювального характеру. Їхнє значення визначається синтетичним характером, широкими географічними або хронологічними